

סוגית תקפו כהן לפי שיטות הראשונים השונות

הסוגיא המכונה "תקפו כהן" משתרעת על דף ו. - ז. במסכת בבא מציעא. סוגיא זו מורכבת מאד והיא בעלת חשיבות מכרעת בכל דיני התפיסה והמוחזקות. בניגוד לרוב סוגיות הש"ס עיקר בעיותיה הן בפרשנות הפשט, שממנה נובעות השיטות השונות. אנסה לעמוד בעיקר על היחס והקשר שבין בעית ר' זירא ובעית הגמ' בענין "הקדישה בלא תקפה מהו"? (בדף ו.) לבין המקרים של "מסותא" ו"תקפו כהן" שמהם מנסה הגמ' לפשוט את הבעיות הנ"ל (בדף ו: - ז.).

בעית ר' זירא מתמקדת למסקנת הגמ' במקרה של - תקפה אחד בפנינו והשני שתק מעיקרא ולבסוף צווח. והבעיה היא כיצד לרונ את השתיקה. האם כהודאה, או כיון שצווח לאחר-מכן מוכח שגם שתיקתו לכתחילה אינה הודאה [כמובן שהסברות מדוע השתיקה לא תחשב כהודאה תלויות בשאלה האם מדובר בפני בי"ד או בפני עדים. ועיין בראשונים 1) בענין זה.]. זוהי ההבנה הפשוטה. בסוגיא, אך הר"ן 2) מסביר שבעית ר' זירא קשורה ישירות למקרה של המשנה - "שנים אחזין בטלית" [ברור שמה שדחף את הר"ן לפרש כך הוא הקושי להסביר שבעית ר' זירא היא בעיה כללית. בענין שתיקה כהודאה כיון שאם כך קשה - מה מקומה של בעיה זו בסוגיא? וכן קשה - מדוע ר' זירא מצייר מקרה של תקיפה? אפשר לצייר מקרה פשוט יותר שאין בו תקיפה?]

הר"ן מסביר שלגמ' פשוט ששתק ואח"כ צווח זה מצב של ספק הודאה אלא שהבעיה במקרה שלנו תלויה בהבנת דין החלוקה במשנה: אם החלוקה נובעת מכך שלכל אחד יש מוחזקות ודאית בחצי הטלית ("אנן סהדי דמאי דהאי תפוס דדיה הוא... וכו') אזי ספק הודאה לא יועיל ונוציא מיד התוקף. אך מאידך אם נבין שהחלוקה במשנה נובעת מכך שלכל אחד מהטוענים יש ספק בעלות על כל הטלית אזי ספק הודאה על התקיפה יועיל ולא נוציא מיד התוקף. (בשאלה זו האריכו האחרונים בראש המסכת בתוד"ה יחלוקו.) הקושי בפירוש זה הוא שעיקר צדדי הספק בבעית ר' זירא חסרים מן הספר והם מבוססים על הבנות שונות בדין החלוקה במשנה. אך כנראה שהקשיים בהמשך הסוגיא בפירוש בעית הגמ' "הקדישה בלא תקפה" הם שהכריחו את הר"ן לפרש את בעית ר' זירא כפי שפירש. (וכן מעיר הוא בעצמו בסוף ד"ה "לא צריכא דאישתיק").

לאחר הצגת בעית ר' זירא ודחיית הנסיון לפשוט מהברייתא שהביא רב נחמן מקשה הגמ' - "אם תימצי לומר תקפה אחד בפנינו... וכו' בהסבר קושי הגמ' - "הקדישה בלא תקפה מהו"? (בהנחה שתקיפה מועילה) מצינו בראשונים מספר שיטות:

א תחילה אתיחס לשיטת הר"ן 3) כיון שכבר הזכרנו אותו לעיל בקשר להסבר בעית ר' זירא. הר"ן הולך לשיטתו ובונה את הבעיה השניה בגמ' בענין "הקדישה

1. חידושי הר"ן ב"מ דף (ו.) ד"ה - "קא חזו ליה רבנן".

2. ר"ן שם. ד"ה - "לא צריכא דאישתיק ולבסוף צווח".

3. חידושי הר"ן שם ד"ה - "ואת"ל תקפה א' בפנינו... וכו' (באמצע הדיבור).

בלא תקפה" על שני הצדדים בבעית ר' זירא שמכוססים על שתי הבנות בדין החלוקה במשנה של "שנים אוחזין" (כפי שפירשנו לעיל):
א. אם תימצי לומר שספק הודאה (שתק ואח"כ צווח) לא מתעיל בתקיפה, ומוציאין מיד התוקף, סימן שדין החלוקה במשנה מתבסס על ההכנה שלכל אחד מהטוענים יש ודאי חצי טלית "וכיון שכן פשיטא לן דהקדשה אינה מקודשת משום דה"ל כמקדיש ממון של חבירו לגמרי".

לכאורה יש להקשות - לפחות לגבי חצי הטלית שהוא ודאי של המקדיש. יחול ההקדשה? אולי יש לומר שאה"נ כוונת הגמ' שאינה מקודשת כולה אך חציה כן מקודשת. או שנאמר שכיון שהתכוון להקדיש את כולה ובחציה לא נתפס ההקדש (מדין "ממונו של חבירו") אזי גם החצי השני לא תופס בו דין הקדש⁴.

ב. ואם תימצי לומר שספק הודאה מועיל בתקיפה ואין מוציאין מיד התוקף, סימן שדין החלוקה במשנה נובע מההכנה שלכ"א וא' יש ספק בעלות על כל הטלית ואין לאף אחד מהם חלק ודאי בבעלותו ומסיבה זו לא מוציאין מאף אחד את החצי שתפוס בו וכן לא מוציאין מתוקף שתפס את כולה⁵.

לפי זה יש להסתפק בהקדשה בלא תקפה אפי' בזמן שהשני צווח מתחילה ועד הסוף, אולי ההקדש יועיל כיון שלכל אחד יש ספק בעלות על כל הטלית ומה שלא מוציאין מרשות התפוס בהדיוט (לאפוקי מהקדש) זה משום שלא חל כוחו ברשות חבירו ורק ע"י תקיפה פיסית יוכל להוציא ממנו. אבל בדיני הקדש שהוא רשות של גבוה שחל בכל מקום ואינו מחוסר מסירה פיסית מדין "אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט" אולי יחול ההקדש על הטלית על הצד שכולה של המקדיש.

או שנאמר שכיון שבדיני הדיוט אין הטלית ודאי של המקדיש כיון שאינה ברשותו וגם אחר מוחזק בה גם הקדש לא יחול עליה כלל, מדין "מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו", ומנסה הגמ' לפשוט מספק בכור - רואים שהקדש חל בספק ממון (שאולי כולה של ישראל או כולה של הכהן) אפי' שבמציאות הכהן לא תקף, סימן שרשות של הקדש חלה בכל מקום שהחפץ המוקדש נמצא בתנאי שיש צד לומר שהחפץ כולו שייך למקדישו

ב. 'התוס' 5) והריטב"א מסבירים ששאלת הגמ' היא - כיון שמדובר בשתק ואח"כ צווח האם שתיקה כהודאה והוה הקדש או שתיקה לאו כהודאה כיון שאין סיבה שיצווח על ההקדשה אם היא לא מלווה בתקיפה פיסית, הריטב"א 6) מרחיב יותר וסובר שאפי' מדובר בשתק מתחילה ועד סוף יש עדיין להסתפק האם כיון "שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט" היה צריך לצווח וכיון ששתק הוי הודאה או כיון שבמציאות לא היתה תקיפה פיסית אזי השתיקה לא מוכיחה כלום כיון שלא היתה תביעה (תקיפה) המחייבת צוויחה ולכן שתיקתו לא נחשבת הודאה: לפי זה יש להבין מהי הוכחת הגמ' מתקפו כהן:

א. לפי הריטב"א - קס"ד בגמ' שמה שאסורים בגיזה ובעבודה זה משום שתקפו כהן אין מוציאין מידו כלל בכל מקום שיש זכויות שמתבטאות באפשרות תקיפה שתועיל (שלא יוציאן מידו) אזי גם הקדשה בלא תקיפה תועיל.
לכאורה קשה - הרי בתקפו כהן לא מדובר בשתק ולבסוף צווח ואילו בסוגיין צדדי

4. דין זה של הקדש לחצאין טעון ברור בהל' הקדש.
5. תוס' ב"מ דף (ו.) ד"ה - "הקדשה בלא תקפה".
6. חידושי הריטב"א שם. ד"ה - "אלא לאו כגון שתקפה" (באמצע הדיבור)

הבעיה הם האם שתיקה כהודאה או לא?

ומסביר הריטב"א שבכור נהיה קדוש בציווי הקב"ה בע"כ של ישראל ובהור'א הבינה הגמ' שהקדושה שחלה על הבכור תלויה בבעלותו של הכהן על הבהמה ומכיון שראינו שיש לו (לכהן) זכויות שמתבטאות באפשרות תקיפה שתועיל (כי לא יוציאו ממנו) הרי זה כאילו הקדישו הכהן ושתק ישראל והוי כמודה ולכן אסורים בגיזה ובעבודה! וזה לשון הריטב"א (שם): "ואתי למפשטה מספק בכורות דקס"ד דאם תקפו כהן אין מוציאין מידו וקתני אסורין בגיזה ועבודה וקס"ד דמ"ה אסורין בגיזה ועבודה משום דתקפו אין מוציאין מידו אלמא דכל היכא דאם תקפו אין מוציאין מידו חל עליה הקדש דקס"ד דמחמת הכהן וזכותו הוא שאסורין בגיזה ועבודה כאילו הקדישו כהן ואע"ג דהכא לא שייך שתק וצווח ובעיין משום שתיקה כהודאה. והיינו דמייתי מהא לבעיין משום דהקדש בכור הרי הוא כאילו הקדישו כהן ושתק ישראל דרחמנא אמר דלהוי הקדש על כרחו דישאל והרי הוא זה כאילו ישראל שותק ומודה כיון דאלים זכותיה דכהן דאם תקפו אין מוציאין מידו אם הקדישה והלה שותק דינה הוה דליהוי הקדש".

אך תירוצו זה לא ברור כיון שהשתיקה של ישראל אינה משמעותית כי הזכרנו שקדושת בכור היא בע"כ של ישראל וממילא מה יועיל אם יצווח?
ב. גם לתוס' (7 קשה - הרי ב"תקפו כהן" אין כלל התייחסות לבעיה של שתיקה כהודאה ואילו אצלנו הבעיה היא בעיקרה האם שתיקה כהודאה או לא? - אפשר אולי לתרץ בדרך זו - תוס' 7) מבין שבעית "מסותא" אינה קשורה לשאלת שתיקה כהודאה או לא, אלא היא בדיני "כל דאלים גבר" ומה שהגמ' מביאה את משנת "תקפו כהן" הוא כדי לפשוט את בעית "מסותא".
למסקנה הגמ' בדף (ז) פושטת את בעית מסותא עפ"י הכלל שאמר רב נחמן "כל ממון שאין יכול להוציאו בדיינין הקדישו אינו קדוש" וכיון שמדובר במסותא מקרקעי (שאינו בה את בעית "גול ולא נתיאשו הבעלים" שאי אפשר להקדיש) ושאינו יכול להוציאו בדיינין לכן הקדישה אינה קדושה.

ומכיון שתוס' (8) אמר שבמסותא-היה מדובר בשתק - "ומייתי מהאי מסותא דהקדיש חד ושתק אידך ... אלמא שתיקתו אינה כהודאה", ברור ששתיקה אינה כהודאה כיון שאילו השתיקה היתה נחשבת כהודאה אזי התוקף או המקדיש היה יכול "להוציא בדיינין" והיינו פוסקים שהקדש חל על המסותא, ולא היינו נזקקים להוכחה מ"תקפו כהן". וממילא נפשטה בעית ר' זירא ומה שהובא תקפו כהן זה אגב סוגית מסותא כנסיון לפשוט! אך יש לדחות - ולומר שיש סברא חזקה לא להתחשב בשתיקה במקרה של מסותא "דלמה יצווח בשביל דבריו" שהרי לא היתה תקיפה פיסית וא"כ אין הוכחה ששתיקה כהודאה. ועדיין נשארנו בצריך עיון לשיטת התוס'!
ג. הרמב"ן (9) איננו מפרש כתוס' והריטב"א בגלל הבעיה של הקשר בין "הקדישה בלא תקפה מהו" לבין הפשיטות ממסותא ותקפו כהן (כי בתקפו כהן בפשטות לא מדובר בשתק ואח"כ צווח).
ולכן אומר הרמב"ן שברור לגמ' שאם שתיקה כהודאה בתקיפה אזי גם בהקדש שתיקה כהודאה אלא שבעית הגמ' היא - על הצד ששתיקה כהודאה האם הקדש

7. תוס' דף (ו.) ד"ה - "והא הכא דכי תקפה כהן".

8. תוס' שם ד"ה הקדישה בלא תקפה

9. חידושי הרמב"ן שם ד"ה - "הקדישה כי לא תקפה מהו".

כתקיפה בגלל הכלל של: "אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט" או שהקדש לא בתקיפה וההודאה לא מספיקה כי כדי להקדיש צריך שהחפץ המוקדש יהיה ברשותו של המקדיש מדין: "מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו" במילים אחרות הבעיה בגמ' לפי הבנת הרמב"ן היא בדיני הקדש - איזו מידה של בעלות ושליטה (על החפץ המוקדש) דרושים כדי שהקדש יחול?

ישנו מקרה אחד שבו ברור שאין חסרון של "מה ביתו ברשותו"... אף שבמציאות החפץ המוקדש אינו אצל המקדיש והוא המקרה של "פקדון", כיון שלבעלים יש שליטה מלאה על הפקדון והנפקד יבצע כל הוראה של המפקיד לגבי החפץ. אך בסוגייתנו, שלא מדובר על פקדון, מתעוררת הבעיה האם הקדש חל על חפץ שאיננו לגמרי בשליטת המקדיש!

לכאורה ניתן לומר שבהנחה ששתיקה כהודאה ברור שהקדש בלא תקיפה יחול כי זה כמו המקרה של פקדון (כי יש הודאה)?

אלא צריך לומר שאפ' שיש כאן שתיקה כהודאה עדיין אין למקדיש שליטה מוחלטת על החפץ המוקדש כיון שהוא עדיין מחוסר גביה ואולי המחזיק ישנה דעתו ולא יתרצה למקדיש.

ולכן מבינה הגמ' שצריך במקרה כזה גם תפיסה (תקיפה) וגם הודאה ורק כששני התנאים הללו קיימים יכול ההקדש לחול.

ובעיה הגמ' א"כ היא האם הקדשה בלא תקיפה נחשבת כתפיסה ואזי הקדש יחול (כי התמלאו שני התנאים) או שהקדש אינו כתקיפה והתנאי של תפיסה עדיין חסר ולכן הקדש לא יחול!

וכעת ננסה להבהיר יותר את צדדי הספק בגמ' לפי הבנת הרמב"ן:

על הצד ששתיקה לא כהודאה ברור שהקדשה בלא תקיפה לא תועיל כי אין הודאה. ועל הצד ששתיקה כהודאה יש להסתפק: א. כיון שיש לנו כלל "שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט" אזי עצם ההקדשה היא התקיפה וכאילו בשעת ההקדשה יש גם תקיפה בו זמנית (מעין - "גיטו וידו באין כאחד"). ולכן הקדש יחול. ב. בדיני הקדש הדרישה היא שהחפץ המוקדש יהיה ברשות המקדיש לפני ההקדשה וממילא הפתרון הנ"ל של "אמירתו לגבוה" לא מועיל ולכן הקדש לא יחול כי עדין יש חסרון של "מה ביתו ברשותו".

ונראה לומר שצדדי הספק הנ"ל מבוססים על מחלוקת בסיסית יותר והיא - מה החסרון בהקדשת דבר שאיננו ברשות המקדיש כלל. מה יסוד הדין - "מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו"?

א. לפי הבנה אחת הדרישה שחפץ יהיה ביד המקדיש נובעת מהחשש שהחפץ לאחר שיוקדש לא יגיע לידי רשות הקדש. לפי זה בכל מקרה שאנו בטוחים שהחפץ יגיע לרשות הקדש אין החסרון מעכב ולכן במקרה שלנו כיון שיש כלל של "אמירתו לגבוה" שפירושו שרשות של הקדש חלה בכל מקום שהחפץ נמצא בו אין חסרון של "מה ביתו ברשותו" ולכן הקדישה בלא תקפה מקודשת!

ב. לפי הבנה שניה הדרישה שהחפץ יהיה ברשות המקדיש קודם ההקדשה היא מכיון שצריך המקדיש להיות "בר נתינה" כל' שיהיה מסוגל בעצמו להעביר את החפץ לרשות הקדש. לפי זה במקרה דנן הקדש לא יחול כי בשעת ההקדשה החפץ אינו אצל המקדיש וכפי שאמרנו המחזיק יכול לשנות דעתו ולא להתרצות לפעולת ההקדשה של המקדיש!

הפשיטות מתקפו כהן:

המקרה של ספק בכור אינו כמקרה של הפקדה ובהו"א חשבה הגמ' שהקדושה שחלה על הבכור ("אסורים בגיזה ובעבודה") נובעת מפוטנציאל התקיפה שיש לכהן (שמבטאת זכויות בבהמה) ובכ"ז אפי' אם הכהן לא תקף הקדושה חלה סימוז שהקדש כתקיפה וממילא אצלנו יתמלא התנאי השני של תפיסה ובתוספת להודאה ההקדש יחול! לכאורה קשה - לפי מה שהקדמנו לעיל בכל מקרה שהחפץ המוקדש לא ברשות המקדיש (חוץ ממקרה של פקדון) כדי שהקדש יחול צריך ששני תנאים יתמלאו: א. הודאה (שמתבטאת בשתיקה) ב. תפיסה. והרי כתקפו כהן לא מדובר בשתיקה?
אלא צריך לומר שלהודאה יש משמעות רק כאשר המחזקות מהווה ראייה אך כיון שבככור הספק הוא אוביקטיבי אין המחזקות מהווה ראייה וממילא אין משמעות להודאה וכדי שהקדש יחול יש צורך רק בתפיסה ומכיון שב"תקפו כהן" ראינו שההקדש חל סימן שהקדש נחשב כתקיפה!

רבי מנחם מנדל מקוצק אמר פעם לתלמידיו:
מעולם העליון ירדו הנשמות בסולם לזה העולם, ואחר כך ניטל משם הסולם.
והנה קוראים מן השמיים לנשמות שיעלו לביתן. כמה מהן אינן זזות ממקומן,
כי איך אפשר לעלות בלי סולם השמימה? ואילו אחרות קופצות למעלה ונופלות,
וחוזרות וקופצות ונופלות, עד שמתיאשות מן העליה. אבל יש נשמות היודעות
יפה כי הנפילה הכרחית, ואף-על-פי-כן מנסות הן פעם בפעם, עד שחשם
תופסן ומושכן למעלה.